Advances in Science and Humanities

Advances in Science and Humanities, 2026, 26–29

doi: 10.70728/human.v02.i06.006
Volume 02, Issue 06
ISSN: 3060-5393
Paper

PAPER

O‘ZBEKISTONIDA SIYOSIY TRANSFORMATSIYANING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI: INSTITUTSIONAL EVOLYUTSIYA VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Vafaeva Jamilya Bakiyevna [1,*] and Xaydarova Muxlisa [2]

[1]Samarqand davlat universiteti, falsafa fanlari nomzodi, professor
[2]Samarqand davlat universiteti magistranti

* vafaeva872@gmail.com

Abstract

Maqola O‘zbekiston Respublikasining postsovet davridagi siyosiy transformatsiyasini kompleks tahlil qilishga bag‘ishlangan. Unda milliy siyosiy rivojlanish modelining shakllanish bosqichlari, jumladan, 1991–2016 yillarda davlatlilikning qaror topish davri hamda 2016 yildan keyingi faol islohotlar bosqichi ko‘rib chiqiladi. Institutsional o‘zgarishlar, konstitutsiyaviy tuzum evolyutsiyasi, sud tizimini isloh qilish, shuningdek, jamoatchilik ishtiroki mexanizmlarini rivojlantirish va davlat boshqaruvini raqamlashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. O‘zbek modeli evolyutsion xarakterga ega ekani, unda kuchli prezident hokimiyati saqlangan holda huquqiy kafolatlar va jamoatchilik oldida hisobdorlikning bosqichma-bosqich kengayib borishi ta’kidlanadi.

Key words: siyosiy transformatsiya; O‘zbekiston; institutsional islohotlar; konstitutsiyaviy islohot; modernizatsiya; prezidentlik respublikasi; fuqarolik jamiyati; qonun ustuvorligi; siyosiy tizim.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasining siyosiy transformatsiyasi postsovet modernizatsiyasi sharoitida amalga oshirilgan institutsional, normativ va boshqaruv o‘zgarishlarining murakkab hamda ko‘p bosqichli jarayonini ifodalaydi. 1991 yilda davlat mustaqilligiga erishilganidan buyon respublika siyosiy tizimni shakllantirishning bir necha bosqichlarini bosib o‘tdi, ular hokimiyatning markazlashuvi, institutlarning bosqichma-bosqich isloh qilinishi hamda yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslashuv bilan tavsiflanadi. O‘zbek yo‘lining o‘ziga xosligi islohotlarning evolyutsion xarakterga ega ekanligida bo‘lib, ular davlat barqarorligi va boshqaruvchanligini saqlagan holda

Compiled on: April 1, 2026.
Copyright:©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Humanities for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 license.

ommaviy hokimiyat mexanizmlarini bosqichma-bosqich yangilashga qaratilgan.

1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi suverenitet, hokimiyatlar bo'linishi, xalq hokimiyati hamda inson huquq va erkinliklarining ustuvorligi tamoyillarini mustahkamladi. Biroq mustaqillikning dastlabki o'n yilliklaridagi institutsional amaliyot kuchli prezidentlik respublikasi modelining shakllanganini, unda ijro etuvchi hokimiyatning ustun roli mavjudligini ko'rsatdi.

Postsovet transformatsiyalarni o'rganuvchi tadqiqotchilar ta'kidlashicha, siyosiy noaniqlik va iqtisodiy inqiroz sharoitida Markaziy Osiyo davlatlari asosan barqarorlikni ta'minlash vositasi sifatida hokimiyat vertikalini mustahkamlash strategiyasini tanlagan . O'zbekistonda bu yondashuv prezident qo'lida boshqaruv vakolatlarining konsolidatsiyalashuvi hamda qarorlar qabul qilishning markazlashgan tizimini shakllantirishda namoyon bo'ldi.

Bu esa mintaqaviy tahdidlar davrida nisbiy ichki barqarorlikni ta'minlash imkonini berdi, biroq ayni paytda siyosiy plyuralizm rivojlanishini chekladi. 1990–2000-yillarda parlament tizimi, partiyaviy qurilish va sud hokimiyati institutsional jihatdan shakllantirildi. Ikki palatali parlament — Oliy Majlis tashkil etildi, bosh vazir instituti joriy qilindi, siyosiy partiyalarning rasmiy vakolatlari kengaytirildi.

Shu bilan birga, siyosiy raqobat cheklangan xarakterga ega bo'lib qoldi, partiya tizimi esa ustun ijro hokimiyati vertikali doirasida faoliyat yuritdi. Bunday siyosiy rejim konfiguratsiyasi ilmiy adabiyotlarda ko'pincha "gibrid" yoki "boshqariladigan" modernizatsiya modeli sifatida tavsiflanadi.

Siyosiy transformatsiyaning muhim bosqichi 2016 yildan keyin boshlandi. Mamlakat oliy rahbariyatining almashuvi jamiyat-siyosiy sohani liberallashtirish, davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish hamda fuqarolarning huquqiy kafolatlarini kuchaytirishga qaratilgan islohotlarning yanada faol bosqichiga o'tishni anglatdi.

2017 yilda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2017-2021 yillarga mo'ljallangan beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha Harakatlar strategiyasi, 2022 yilda esa 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjatlar davlat va jamiyat qurilishi, qonun ustuvorligini ta'minlash, iqtisodiyot va ijtimoiy siyosatni rivojlantirish sohalaridagi kompleks islohotlarni belgilab berdi.

Asosiy yo'nalishlardan biri sud tizimini isloh qilish bo'ldi. Sudyalar mustaqilligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar ko'rildi, Oliy sudyalar kengashi tashkil etildi, sud qarorlarini qayta ko'rib chiqish mexanizmlari joriy etildi. Sud hokimiyatining rolini kuchaytirish huquqiy davlatni shakllantirish va fuqarolarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchini oshirishning zarur sharti sifatida qaraldi.

Ilmiy adabiyotlarda sud tizimining institutsional mustaqilligi siyosiy transformatsiya chuqurligining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri ekani ta'kidlanadi.

Davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro hamkorlik mexanizmlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratildi. Prezidentning virtual qabulxonalari hamda elektron hukumat portallarining yaratilishi qayta aloqa kanallarini kengaytirib, jamoatchilik oldida hisobdorlik darajasini oshirdi. Ma'muriy tartib-taomillarni raqamlashtirish byurokratik to'siqlarni kamaytirishga hamda boshqaruvning yanada shaffof tizimini shakllantirishga xizmat qildi. Ushbu jarayonlar ochiq boshqaruv elementlarining bosqichma-bosqich institutsionallashayotganini ko'rsatadi.

2023 yilgi konstitutsiyaviy islohot siyosiy tizim evolyutsiyasida muhim bosqich bo'ldi. Konstitutsiyaning yangilangan tahriri kengaytirilgan ijtimoiy kafolatlarni mustahkamladi, inson huquqlarini himoya qilishga oid normalarni kuchaytirdi hamda O'zbekistonni ijtimoiy davlat sifatida belgiladi. Hujjatda barqaror rivojlanish tamoyillari, oilani qo'llab-quvvatlash va fuqarolar uchun munosib turmush sharoitlarini ta'minlash masalalari o'z aksini topdi. Shu bilan birga, kuchli prezidentlik boshqaruv modeli saqlanib qolmoqda, bu esa institutsional kursning izchilligini namoyon etadi.

O'zbek transformatsiyasining o'ziga xos jihati modernizatsion tashabbuslarni siyosiy tizim boshqaruvchanligini saqlash bilan

uyg'unlashtirishdan iborat. Islohotlarning evolyutsion xarakteri ijtimoiy xatarlarni minimallashtirish hamda mintaqaviy beqarorlik sharoitida barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi. Qator postsovet davlatlarida siyosiy beqarorlik bilan kechgan keskin demokratlashtirish ssenariylaridan farqli ravishda, O'zbekiston institutsional yangilanishning bosqichma-bosqich strategiyasiga amal qilmoqda.

Transformatsiyaning muhim omillaridan biri tashqi siyosiy faollikning kuchayishidir. O'zbekiston Markaziy Osiyo davlatlari, xalqaro tashkilotlar va moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni sezilarli darajada kengaytirdi. Mintaqaviy integratsiya ishonchni mustahkamlash va ichki islohotlar uchun qulay sharoitlar yaratishga xizmat qilmoqda. Tahlilchilarning baholashicha, tashqi ochiqlik institutsional o'zgarishlar uchun qo'shimcha rag'bat bo'lib xizmat qilgan.

Ijobiy dinamikaga qaramay, siyosiy tizim bir qator tarkibiy cheklovlarni saqlab qolmoqda. Partiyaviy raqobat hanuz cheklangan bo'lib qolmoqda, siyosiy elitalar rotatsiyasi mexanizmlari esa yetarli darajada rivojlanmagan. Demokratlashtirish jarayonlari sud hokimiyati mustaqilligini yanada mustahkamlashni hamda fuqarolik ishtiroki imkoniyatlarini kengaytirishni talab etadi. Bundan tashqari, davlat apparatini modernizatsiya qilish byurokratik madaniyatning inertligi bilan to'qnash kelmoqda.

Siyosiy o'tish nazariyasi nuqtayi nazaridan, O'zbekiston tajribasi nazorat qilinadigan transformatsiya variantini namoyon etadi, bunda islohotlarning tashabbuskori hukmron elita bo'lib, o'zgarishlar yuqoridan amalga oshiriladi. Bunday model siyosiy izchillikni saqlagan holda institutlarni bosqichma-bosqich yangilashni nazarda tutadi. Uning barqarorligi ko'p jihatdan davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash hamda turli ijtimoiy guruhlar manfaatlari muvozanatini saqlash qobiliyatiga bog'liq.

O'zbekistonning siyosiy transformatsiyasi no-lineer rivojlanish yo'li tamoyiliga asoslangan. Zamonaviy davrdagi siyosiy transformatsiyaning no-lineer xarakteri rivojlanish uchun oldindan belgilangan universal yo'nalishning yo'qligida, shuningdek, institutsional izchillik elementlari bilan modernizatsion o'zgarishlarning uyg'unlashuvida namoyon bo'ladi. Mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng, respublika qator postsovet davlatlariga xos keskin o'tish yo'lini tanlamadi, balki barqarorlikni saqlash va kuchli prezident hokimiyatini ustuvor qo'yish bilan bosqichma-bosqich islohotlar strategiyasini tanladi. Turli davrlarda islohotlarning intensivligi farqlanib turdi: 1990–2000-yillardagi institutsional konsolidatsiya bosqichi 2016 yildan keyingi faol islohotlar, jumladan qonunchilikni liberallashtirish va 2023 yilgi konstitutsiyaviy o'zgarishlar bilan almashdi.

Shu bilan birga, modernizatsiya avvalgi boshqaruv modelidan keskin uzilishsiz amalga oshirildi, bu markazlashgan ijro hokimiyati bilan huquqiy davlat va jamoatchilik ishtiroki mexanizmlarining bosqichma-bosqich kengayib borishini uyg'unlashtirdi. Shunday qilib, O'zbekiston siyosiy evolyutsiyasi ko'p vektorli va adaptiv dinamikani namoyon etadi, bu ichki va tashqi omillar ta'sirini aks ettiradi va zamonaviy tarixiy jarayonning no-lineerligini tasdiqlaydi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasining siyosiy transformatsiyasi barqarorlikni saqlagan va hokimiyat izchilligini ta'minlagan holda amalga oshiriladigan bosqichma-bosqich va institutsional yo'nalishli modernizatsiya jarayonidir. Qator postsovet davlatlarida tizimli inqirozlar bilan kechgan keskin o'tish ssenariylaridan farqli o'laroq, o'zbek modeli siyosiy tizimni isloh qilishda evolyutsion yondashuvga tayangan. 1991 yildan keyin shakllangan prezidentlik respublikasi boshqaruv resurslarini konsentratsiya qilish va barqaror davlat tuzilmasini yaratishni ta'minladi. Keyingi davrda parlament, sud tizimi va partiyaviy vakillik mexanizmlarining bosqichma-bosqich institutsional mustahkamlanishi yuz berdi. 2016 yildan keyingi islohotlar bosqichi alohida ahamiyatga ega bo'ldi, chunki modernizatsiya kompleks xarakterga ega bo'lib, deyarli barcha jamoat boshqaruvi sohalarini qamrab oldi. 2023 yilgi konstitutsiyaviy islohot davlatning ijtimoiy yo'nalishini va kengaytirilgan inson huquqlari kafolatlarini mustahkamladi, bu esa islohotlarning huquqiy institutsionalizatsiyasiga intilishni

koʻrsatadi. Shu bilan birga, ijro hokimiyatining dominant roli saqlanib qolmoqda, bu milliy rivojlanish modelining oʻziga xosligi va siyosiy jarayonlarning boshqaruvchanligini ustuvor qoʻyishini aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan (2023 yil tahriri bilan). Lex.uz
2. Huntington S. Politiskiy poryadok v menyayushchikhsya obshchestvakh. M.: Progress-Traditsiya, 2004. 194 s.
3. Lewis D. Uzbekistan: State Building in Central Asia. London: Routledge, 2008. 496 p.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2017–2021 yillarga moʻljallangan beshta ustuvor yoʻnalish boʻyicha Harakatlar strategiyasi” toʻgʻrisida” 2017 yil 7 fevraldagi farmoni; 2022–2026 yillarga moʻljallangan Oʻzbekiston rivojlanish strategiyasi, 2022 yil 18 yanvar.
5. O’Donnell G., Schmitter P. Transitions from Authoritarian Rule. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986.
6. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangilangan tahrir), 2023 yil 30 aprel referendum natijalariga asosan qabul qilingan. Lex.uz
7. International Crisis Group. Central Asia Reports. Brussels, turli yillar.
8. Carothers T. The End of the Transition Paradigm // Journal of Democracy. 2002. Vol. 13. № 1.